

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 03 | pp. 112-118 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VA TASHKILIY-IQTISODIYOTNING NAZARIY ASOSLARI

Farxodjon Inamov

Namangan muhandislik-qurilish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo'jaligida tadbirkorlikni rivojlantirish va rag'batlantirishning tashkiliy-iqtisodiy shartlari haqida xamda qishloq xo'jaligi sohasining iqtisodiyoti, jamiyat va umuman insoniyat uchun ahamiyatini anglashning amaliy jihati va boshqaruv amaliyoti orqali amalga oshirilishi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlikni rivojlantirish, oziq-ovqat bozori, boshqaruv mexanizmi, boshqaruv obyektlari, bozor, korxonalar samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально-экономические условия развития и популяризации предпринимательства в сельском хозяйстве через практические аспекты и управленческие практики понимания значимости аграрного сектора для экономики, общества и человечества в целом.

Ключевые слова: развитие предприятия, продовольственный рынок, механизм управления, средства управления, рынок, эффективность предприятия.

Abstract: This article discusses the socio-economic conditions for the development and promotion of entrepreneurship in agriculture through practical aspects and management practices of understanding the importance of the agricultural sector to the economy, society and mankind in general.

Key words: enterprise development, food market, management mechanism, management facilities, market, enterprise efficiency.

Kirish

Har qanday iqtisodiy, ishlab chiqarish, tashkiliy va hatto ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish samaradorligi, savdo munosabatlari sub'ektlari, shuningdek, yaratilgan mahsulot (xizmat)ning raqobatbardoshligi umumiy ma'noda tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyatiga bog'liq. Tarixan jahon amaliyotida iqtisodiy va ijtimoiy hayotni bilish haqidagi ilmiy tushunchalarning shakllanishi, bozordagi tashkiliy, boshqaruv hamda ayirboshlash operatsiyalari faqat tadbirkorlik faoliyati vositachiligida amalda tan olinadi. Tadbirkorlik tashkil etish shakli, xususan, iqtisodiy o'zaro ta'sir mexanizmi, ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'zaro ta'siri va ishlab chiqarish munosabatlarning eng yangi, innovatsion usullarini amalga tatbiq etish hamda tarqatish sifatida insoniyatning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlarni shakllantirish uchun taqlid qilishni ta'minlaydi.

Klassik iqtisodiyotda ijtimoiy-iqtisodiy o'zaro ta'sirlar nazariyasi, tadbirkorlik faoliyati tizimli hodisa sifatida inson mavjudligining mohiyati va amaliyotiga uni oldinga siljishga yordam beruvchi hal qiluvchi omil sifatida e'tirof etish nuqtai nazaridan mos keladi. Tadbirkorlik tashabbusini amalga oshirish, uni qo'llab-quvvatlash, davlat tomonidan oqilona va konstruktiv tartibga solishda e'tirof etilgan zarurat tug'ilib, unda barcha rivojlangan mamlakatlar raqobatbardosh manfaatlar muvozanatiga erishgan va o'sib borayotgan taraqqiyot yo'lidan bormoqda. Tadbirkorlikning tashkil etuvchi ishlab chiqaruvchi kuch sifatidagi maqomi ko'plab olimlarning ishlari bilan tasdiqlangan, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita e'tirof etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda iqtisodiy-statistik usullar, tizimli tahlil, guruhlashtirish taqqoslash, solishtirish, tanlanma kuzatuv usullari, ko'p omilli ekonometrik tahlillar, prognozlashtirish va boshqa usullardan foydalanilgan.

Taxlil va natijalar.

Iqtisodiy tafakkur tarixi shundan dalolat beradiki, tadbirkorlikning paydo bo'lishiga asos o'rta asrlarda hunarmandlar va savdogarlarning faollashuvi bo'lgan, garchi uning ko'rinishlari fanga Qadimgi Yunoniston va Rim taraqqiyoti amaliyotidan ma'lum bo'lsa-da. Tadbirkorlik XVII-XVIII asrlarda kapitalizm va iqtisodiy munosabatlarning bozor modeli shakllanishi davrida nazariy va uslubiy tushunchaga ega bo'ldi. A.Smit, D.Rikardo bozor va ishlab chiqarish omillari haqidagi ilmiy risolalarida tadbirkorlik faoliyatining tomonlarini qisman ko'rsatib berganlar, lekin uning ahamiyatini to'liq anglamaganlar.

XVI asr o'rtalarida aksiyadorlik kapitali va aksiyadorlik jamiyatlari paydo bo'la boshladi. Bu davrda yangi kasb - boshqaruvchi-nazoratchi, yirik ishlab chiqarish tashkilotchisi paydo bo'ldi [1]. Ilgari bir shaxsda to'plangan tadbirkorlik funksiyalari asta-sekin ixtisoslashgan sohalarga bo'linadi. Moliyachilar, iqtisodchilar, buxgalterlar, huquqshunoslar, dizaynerlar va texnologlar paydo bo'ladi. Rahbar (menejer) ko'p funksiyalardan ozod bo'lib, asosiy e'tiborni ishlab chiqarishni boshqarish va tashkil etishga qaratadi.

Tadbirkorlik tavakkalchiligi kontseptsiyasi XVII asrda ishlab chiqilgan bo'lib, tadbirkor davlat bilan ishlarni bajarish yoki ma'lum mahsulotlarni etkazib berish uchun shartnoma tuzgan shaxs deb atala boshlandi [2]. Frantsiya va o'sha paytda frantsuzlarga tegishli bo'lgan Missisipi daryosi vodiysi o'rtasidagi savdo monopoliyasini olgan Frantsiya qirollik banki va Missisipi kompaniyasi asoschisi Jon Louning faoliyati aynan shu davrda boshlangan. .

"Tadbirkor" atamasining ilmiy otasi XVIII asrda tadbirkorlik tushunchasini birinchi marta shakllantirgan R.Kantillon hisoblanadi. R.Kantillonning tadbirkorlikning mohiyati haqidagi ta'limotiga taqlid qilish ilmiy-ijtimoiy nutq tizimida keyingi evolyutsiyalar jarayonida keng tarqalib, uni iqtisodiy faoliyat, ijtimoiy-iqtisodiy tizim, ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida har tomonlama bilish xarakterini oldi. qo'shimcha mahsulot yaratishning eng yangi usullarini amalga oshirish sohasi, ijtimoiy va shaxsiy boylikni ko'paytirish mexanizmi va boshqalar.

Nemis iqtisodchisi I.Tyunen tomonidan tadbirkorni "o'z sohasi bo'yicha ixtirochi va tadqiqotchisi", har doim ham innovatsiyalarni amalga oshirmaydigan "xavfli va oldindan

aytib bo'lmaydigan daromad uchun da'vogar" sifatida tavsifladi [3]. Tavakkalchilik nazariyasining eng to'liq davomi F.Nayt (1885-1972) asarlarida uchraydi, u "xavf" va "noaniqlik" toifalari o'rtasidagi chegarani belgiladi va u tadbirkorlik daromadlari o'rtasidagi kompaniyaning kutilayotgan va real pul daromadlari farqni aniqladi [4].

Tadbirkorlik faoliyatining nazariy va evolyutsion asoslarini ishlab chiqishda ilmfan taraqqiyotini amalga oshirishda ko'plab iqtisodchilar kashshoflar maqomida ishtirok etdilar, ammo bu harakat birinchi marta ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan A.Smitning boshqaruv nuqtai nazaridan keng qamrovli tarzda amalga oshirildi [5]. A.Smitning ushbu "xalqlar boyligi" haqidagi ta'limoti, xalqlar boyligini shakllantirishning fundamental g'oyalari va jihatlari belgilab, tadbirkorlik faoliyatining ushbu jarayonidagi alohida o'rinni har tomonlama ochib berishini qayd etamiz.

Tadbirkorlik faoliyatining har bir xalq hayotidagi ahamiyatining umumiy malakasi mehnatning ahamiyatini baholash bilan bilvosita dalolat beradi, ya'ni "Har bir xalqning yillik mehnati hayotning yashashi va foydasi uchun zarur bo'lgan barcha mahsulotlarni yil davomida iste'mol qilish uchun beradigan va shu mehnatning bevosita mahsulotidan iborat bo'lgan asl jamg'armadir" yoki, boshqa xalqlardan ushbu mahsulotlar evaziga olingan narsalar degan xulosaga olib keladi. Binobarin, bu mahsulotlarning miqdori yoki evaziga olinganiga qarab, ularni iste'mol qiluvchilar soniga nisbatan xalq o'z ehtiyojlari uchun barcha zarur narsalar va imtiyozlar bilan yaxshi yoki yomon ta'minlanadi.

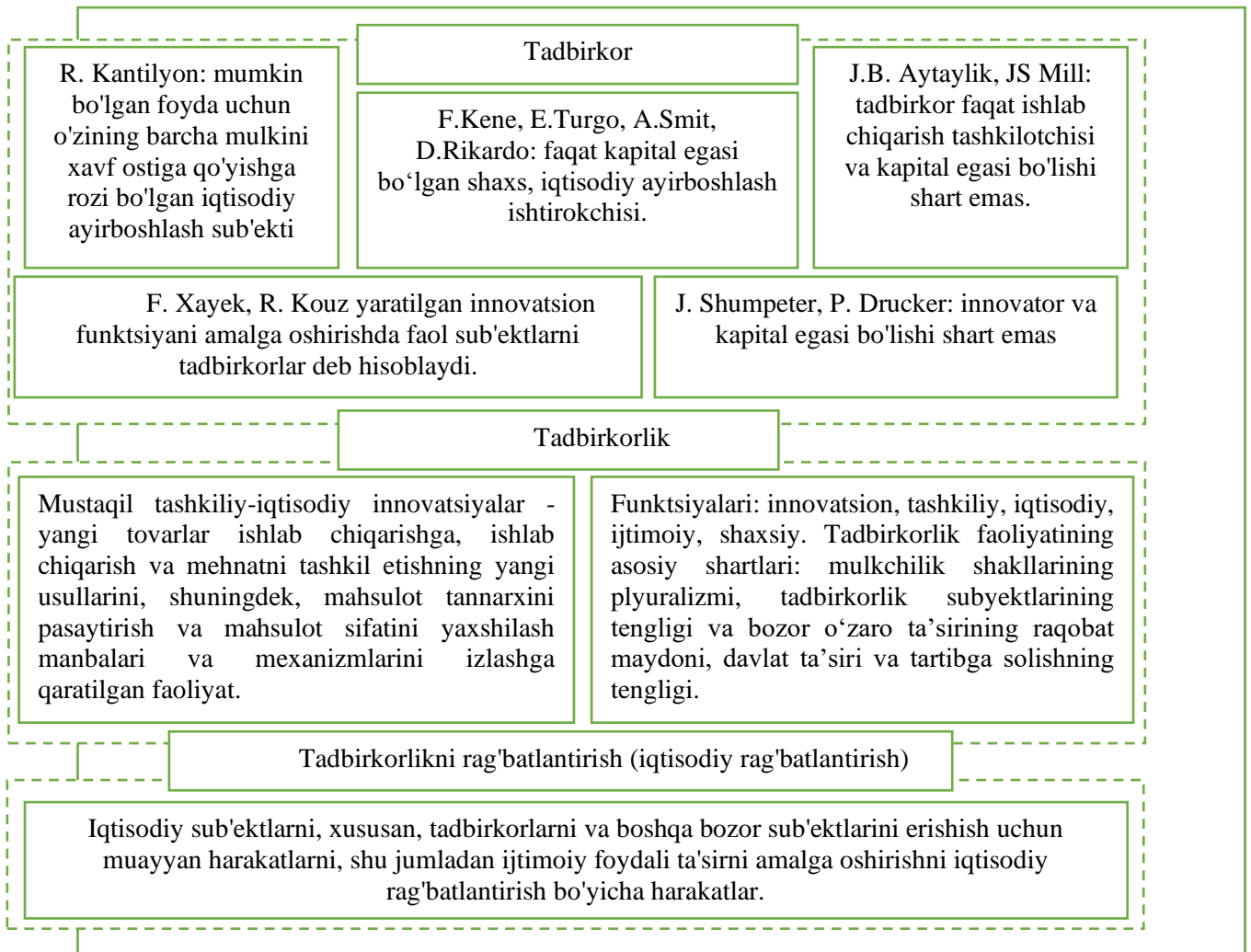
Ushbu xulosada, ishlab chiqarish tizimidagi o'zaro ta'sir tufayli o'z ehtiyojlarini yaxshiroq qondirishga intilayotgan shaxsning ishining asosiy xususiyatlariga mos keladigan hodisa sifatida tadbirkorlik faoliyatining mohiyati va ahamiyatiga oid nazariy qoidalarning malakaviy tavsifi sifatida ayirboshlash, ya'ni bozorni kuzatish mumkin. Avvalo shuni ta'kidlash lozimki, bu tadbirkorlik tamoyillarining bilvosita ta'rifi bo'lib, mahsulot yaratish omilining tabiiy kelib chiqishi va uning maqsadi - ehtiyojlarni qondirish - bozor tizimidagi qiymat vositachiligi bilan izohlanadi.

Yuqorida aytilganlar, shuningdek, kompleksda ehtiyojlarni sifatli qondirish, ishga tushirilgan mablag'lardan samarali foydalanish imkoniyatlarining o'sishini ta'minlaydigan ijodiy, resurslar va rag'batlarning kombinatsiyasi shakli sifatida tadbirkorlikning tarixan aniqlangan xususiyatini ko'rsatadi. Tadbirkorlikning mohiyati va qonuniyatlarini zamonaviy nazariy hamda uslubiy kvalifikatsiya qilish tadbirkorlikning mohiyatini J.Shumpeter tomonidan tizimli ravishda amalga oshirildi va "...tadbirkor bo'lish yangi uyg'unliklarni o'zida mujassam etish demakdir. ..." - deb ta'rifladi.[6] Shuningdek, J.Shumpeter iqtisodiy taraqqiyotni tadbirkorlik fazilatlarini va belgilari prizmasi orqali samaradorlik, unumdorlik va ijtimoiy foydalilikka erishish jarayoni deb hisoblagan.

Ta'kidlash joizki, u hozirda ma'lum bo'lgan barcha unsurlari, tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatib, tadbirkorlikning iqtisodiyot va jamiyat taraqqiyotidagi yangilik, innovatsiyalar bilan bog'liqligini uslubiy jihatdan isbotlab berdi. Ya'ni, u tadbirkor innovator, foyda olish maqsadida resurslar va kapitalning ijodiy kombinatsiyasi sub'ekti ekanligini isbotladi. Umuman olganda, ushbu klassik tushunchada tadbirkorlikning hodisa sifatidagi mohiyati, tadbirkorlik faoliyati jarayon sifatida bozorni boshqarish amaliyotida, shuningdek, ilmiy muomalada qo'llaniladi.

U to'g'ridan-to'g'ri klassik tadbirkorlik nazariyasining asoschisi hisoblanib, bizning kunlarimizgacha etib kelgan va tadbirkorlik xususiyatlarining asoslarini aniqlash uchun

g'oyalar to'plamidir. Shu bilan birga, tadbirkorlik tushunchasini "tadbirkor" toifasiga ko'ra tarqatish va belgilashda ustuvorlik R.Kantillonga tegishli, deb ham ishoniladi, u M.Blaug [7] aytganidek, tadbirkorlikning asosiy omillarini tadbirkor sifatida taklif qilib, tadbirkor faoliyati - foyda olishga intilayotgan sub'ekt va buning uchun u kapital va resurslarni xavf ostiga qo'yadi – deb ta'kidlaydi. Insoniyat taraqqiyoti istiqbollari belgilovchi hodisa sifatida tadbirkorlikning mohiyatini tushunishning nazariy va uslubiy malakalari fan tomonidan qadimdan shakllangan shu ma'noda, tadbirkorlikni o'rganishda uning faoliyatini ahamiyati toifalarini va ularning belgilarini nazariy hamda uslubiy tizimlashtirish maqsadga muvofiqdir (1-rasm).

1-rasm. Tadbirkorlik faoliyatining ahamiyati toifalarini va ularning belgilarini nazariy hamda uslubiy tizimlashtirish

Amaldagi qonun chiqaruvchi tadbirkorlikning mohiyatini bozor yondashuvi ortida klassik, oqilona ma'noda, o'rnatilgan kontseptsioning dunyoviy amaliyotidan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida" qonunida "Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) tadbirkorlik faoliyati subyektlari tomonidan qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladigan, o'zi tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olishga qaratilgan tashabbuskorlik

faoliyatidir” – deb ta’rif beriladi [8]. Belgilangan muhim korxonalar normalari ijtimoiy-iqtisodiy ob’ektlarni korxonalar oldiga kiritish uchun institutsional mezonlarning aniq talablariga muvofiq belgilanadi:

- suveren mustaqillik va tizimli faoliyat (o’tmishda amalga oshirilgan, qo’llaniladigan mehnat va kapital sohalari; qonun hujjatlarida belgilangan shakllarda tashkil etilgan);

- tavakkalchilikning mavjudligi (bozorga kirish faoliyati bozor-raqobat muhitida amalga oshiriladi, bu esa kapital sarflash, mos kelmaslik, foydani olib tashlamaslik va hokazolar xavfini ob’ektiv ravishda o’tkazadi);

- davlat faoliyatini foyda olishga yo’naltirish maqsadi (foyda - qabul qilishning boshlang’ich mezonlari va ayniqsa yogo a’zolarining ehtiyojlarini qondirishdan sheriklikni samarali rivojlantirishni kengaytirilgan ta’minlash);

- bozordagi sub’ektivlikning ahamiyati (jismoniy va yuridik shaxslar maqomiga ega bo’lgan tadbirkorlik sub’ektlarining ko’rinishini uzatadi);

- davlat sub’ektini ro’yxatga olish orqali maqomni rasmiylashtirish zarurati. Bozor tizimida farzand asrab oluvchi maqom mezonlarini amalga oshirish va amaliy tatbiq etishdan maqsad uning ijtimoiy-iqtisodiy vazifasini amalga oshirish, davlat boshqaruvi samaradorligini shakllantirish va dasturni ilgari surishdan iborat. faoliyat.

Kichik biznes faoliyati bilan shug’ullanuvchi korxonalar davlatga bog’liq bo’lmagan holda, ya’ni katta kapital mablag’larsiz o’zlari ish joylarini joriy etishlari, vaqtinchalik mavjud bo’lgan tovarlar tanqisligini kamaytirishlari va, hattoki, bu tanqislikni butunlay yo’qotishlari mumkin. Hozirgi jamiyatimizda kichik korxonalar faoliyatini ayrim kishilarning ehtiyojlarini qondirish sari yo’naltirish zarur. Bu narsa maishiy xizmat ko’rsatish hamda xalq iste’moli tovarlari ishlab chiqarish sohasida yaqqol ko’rinmoqda. Kichik korxonalar texnologiya yangiliklarini joriy etishda ham g’oyat katta ahamiyatga ega.

Bizning respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari soni va ular ishlab chiqargan mahsulotlar hajmi yildan-yilga oshib bormoqda. Kichik korxonalar O’zbekiston Respublikasining «Korxonalar to’g’risida», «Mulk to’g’risida», «Erkin tadbirkorlik faoliyati kafolatlari to’g’risida»gi kabi qonunlari, Prezident farmonlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va boshqa me’yoriy hujjatlar asosida tashkil etilmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari ilmiy-texnika taraqqiyoti sharoitida sano-atning etakchi sohasini yangi texnologiyalarga o’tishda tobora o’z o’rnini topib bormoqda. Ular yangi fikrlar va ishlab chiqarishni takomillashtirish, yangi axborot texnologiyalarini joriy qilish bilan ish jarayonini ta’minlovchi butun tizimni asosiy bog’lovchilik sifatini o’zlarida namoyon etmoqdalar.

Bugungi kunga kelib, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari mamlakatimiz iqtisodiyotining barcha jabhalarida, mashinasozlik mahsulotlari ishlab chiqarishda, xalq iste’moli mollari, qishloq xo’jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishda hamda boshqa sohalarda faoliyat ko’rsatmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari ishlab chiqargan mahsulot davlat korxonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlardan sifati jihatidan qolishmasligi va, hatto, ayrim hollarda ulardan yuqori turishi bilan ajralib turadi. Respublikamizdagi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlari faoliyatining 60-70 foizi bevosita ishlab chiqarish

bilan uzviy bog'langan, ular fermerlar, dehqonlar, sanoatchilar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchilar va hokazolardir.

Xususiy tadbirkorlik, kichik biznesni jadal rivojlantirish asosida mulkdorlar sinfini shakllantirish, tegishli institutlar tizimini tashkil etish, kichik va xususiy tadbirkorlik faoliyati sohasiga kredit resurslarini keng jalb qilish va xorijiy sarmoyalar olib kirish uchun maqbul sharoit yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998 yil 9 apreldagi «Xususiy tadbirkorlik, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 30 avgustda PF3305-sonli Farmoni qabul qilindi.

Xulosa va takliflar

Kichik korxonalar yirik kompaniyalarga nisbatan ular bozor sharoitiga tez moslashadilar hamda ishlab chiqargan mahsulotlarini bozorda muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlashda bir qancha ustunliklarga ega. Chunki, kichik korxonalar o'z faoliyatlarini tor ishlab chiqarish dasturlariga, ilg'or texnologiyaga, kam turkumli ilm-fan talab qiladigan mahsulotlar chiqarishga tezda moslaydilar hamda bozor asoslarini tez o'zlashtirib boradilar. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni hamda u bilan bog'liq barcha narsalar zamonaviy ijtimoiy ishlab chiqarish tashkiliy tuzilmasini muhim va tarkibiy qismini tashkil etadi. Shuning uchun ham davlatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka muhim o'rin ajratilib, ularga davlat tomonidan madad berilmoqda.

Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes ilmiy-texnika rivojini jadallashtirish, sanoatning ilg'or tarmoqlarida yangi texnologiyalarga o'tish sharoitida o'z o'rnini topib bormoqda. Bunday tadbirkorlik yangi axborot texnologiyalarini, yangi g'oyalar va ishlab chiqarishni modernizastiyalash bilan ishlashni ta'minlov-chi butun tizimning ajralmas qismini tashkil etadi. Bundan tashqari, kichik korxonalar tavakkalchilik xavfi yuqori bo'lgan shart-sharoitlarda ishlab chiqarishning ma'qul shakllaridan hisoblanadi.

Kichik korxonalar texnologiya yangiliklarini joriy etishda ham g'oyat katta ahamiyatga ega. Yangi texnologik g'oyalarni yirik korxonalarga nisbatan tezroq qabul qiladigan kichik biznesda xatar kamroq va katta turkumdagi ishlab chiqarishga qaraganda ishni tezroq yo'lga qo'yish mumkin. Bu esa bizning sharoitda ilmiy-texnik taraqqiyotni rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Предпринимательство / под ред. В.Я. Горфин-геля, Г.Б. Поляка, В.А. Швандара. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 735 с.
2. Сергей Нечаев Джон Лоу и первый в мире финансовый «Мыльный пузырь» 03.02.2023. <https://www.sovsekretno.ru/articles/istoriya/dzhon-lou-i-pervyyu-v-mire-finansovyyu-mylnyyu-puzyr310223>.
3. Бусыгин А.В. Предпринимательство. - М.: Дело, 1999. - 640 с.
4. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль. - М.: Дело, 2003. - 360 с.
5. Смит А. Багатство народов: Дополнение про приключения та причины багатства народов / пер. z англ.: О. Васильев, М. Меевикин, А. Маливский. Киев: НЭШ формат, 2018. 736 с.

6. Шумпетер Ю. А. Теория экономического развития: продолжение инвестиций, капитала, кредита, выплаты и экономического цикла. Киев, 2011. 242 с.
7. Блауг М. Кантильон, Ричард // 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. Санкт-Петербург : Экономикус, 2008. С. 114-116.
8. O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida" 02.05.2012 yildagi O'RQ-328-son Qonuni, <https://lex.uz/docs/-2006789>

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

